

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i41.p.14

VITALIY M. KOROL

Zaporizhzhia National University; Sumy State University (Ukraine)

ORGANIZATION OF THE RURAL ELECTRIFICATION PROCESS IN UKRAINE DURING THE POST-WAR PERIOD (second half of the 1940s – first half of the 1960s)

Abstract. *The article is devoted to the analysis of the characteristic features and peculiarities of the organization and implementation of rural electrification in Ukraine during the first post-war twenty years (1945-1965).*

The author considered the post-war Soviet government regulations on the development of rural electrification. The authorities envisioned the use of electricity primarily in production processes, betting on the use of renewable energy sources and/or local, cheap fuels. This process took place under the conditions of the administrative-command system, it was authorized and directed centrally, in a directive way at the highest state level.

Three periods of implementation of this process are defined:

- the second half of the 1940s – the beginning of post-war electrification in combination with the reconstruction of the most necessary production and infrastructure facilities;*
- the 1950s – active construction of autonomous power plants and creation of local power grids in rural areas;*
- the first half of the 1960s – complete electrification of villages with centralized connection to a single state power grid.*

The supply of equipment, installation, repair, supervision, and maintenance of rural power plants was carried out by the regional offices of the Republican Test (later the Main Directorate) of Rural Electrification (“Ukrsilelektro”/“Ukrgolovsilelektro”). However, its effectiveness remained quite low, and the quality of the work performed caused numerous complaints.

Electrification cost considerable money, took place unevenly, and depended on many local conditions (the presence of nearby rivers, fuel deposits, industrial facilities, transport connections, etc.).

The research is based on materials from the funds of the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine and the Central State Archives of Public Associations and Ukrainians.

Keywords: *Ukrsilelektro, electrification, construction, countryside, power stations, power grids, post-war era.*

Citation. Korol V.M. Organization of the rural electrification process in Ukraine during the Post-war period (second half of the 1940s – first half of the 1960s). *Sumskiy istoryko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XLI. 2023. Pp.14-22. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i41.p.14

КОРОЛЬ В. М.

Запорізький національний університет; Сумський державний університет (Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ СІЛЬСЬКОЇ ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ У ПОВОЄННУ ДОБУ В УКРАЇНІ (друга половина 1940-х – перша половина 1960-х років)

Анотація. *Стаття присвячена аналізу характерних рис і особливостей організації та здійснення в Україні сільської електрифікації протягом першого повоєнного двадцятиліття (1945-1965 рр.).*

Автором розглянуто повоєнні радянські урядові постанови щодо розвитку сільської електрифікації. Владою передбачалося застосування електрики передусім у виробничих процесах, роблячи ставку на використання відновлювальних джерел енергії та/або місцевих дешевих видів палива. Цей процес відбувався в умовах адміністративно-командної системи, він санкціонувався і спрямовувався централізовано, директивним шляхом на вищому державному рівні.

Визначено три періоди здійснення цього процесу:

- друга половина 1940-х років – початок повоєнної електрифікації у поєднанні з відбудовою найнеобхідніших виробничих та інфраструктурних об'єктів;

- 1950-ті роки – активне будівництво автономних електростанцій і створення локальних електромереж у сільській місцевості;

- перша половина 1960-х років – проведення суцільної електрифікації сіл із централізованим підключенням їх до єдиної державної електромережі.

Постачання обладнання, монтаж, ремонт, нагляд і обслуговування сільських енергетичних установок здійснювали обласні контори Республіканського тесту (згодом Головного управління) сільської електрифікації (“Укрсільелектро”/“Укрголовсільелектро”). Проте ефективність його залишалася доволі низькою, а якість виконаних робіт викликала численні нарікання.

Електрифікація коштувала чималих коштів, відбувалася нерівномірно і залежала від низки місцевих умов (наявність поруч річок, родовищ палива, індустриальних об'єктів, транспортного сполучення тощо).

Дослідження базується на матеріалах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України і Центрального державного архіву громадських об'єднань та українціки.

Ключові слова: Укрсільелектро, електрифікація, будівництво, сільська місцевість, електростанції, електромережі, повоєнна доба.

Цитування. Король В.М. Організація процесу сільської електрифікації у повоєнну добу в Україні (друга половина 1940-х – перша половина 1960-х років) // Сумський історико-архівний журнал. №XLI. 2023. С.14-22. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2023.i41.p.14

Нестача електроенергії протягом минулої зими внаслідок руйнування української критичної інфраструктури ракетними атаками російських агресорів і загроза нових ворожих ударів, а також напрацювання досвіду оперативних заходів із масової розбудови паралельного автономного електропостачання провокує підвищену увагу вітчизняних дослідників до питань електрифікації в історичній ретроспективі. Якщо міста України отримали розвинене електрогосподарство ще з початку ХХ ст., то активна електрифікація сільської місцевості відбувалася вже після II Світової війни.

У радянський час повоєнну електрифікацію українського села активно досліджували Є. Дягієва, М. Кватира, І. Некрасова (Дягієва, 1955; Кватира, 1981; Некрасова, 1974). Проте ці роботи були помітно тенденційними і лише трансливали офіційні погляди комуністичного режиму на відповідні події.

У роки незалежності з об'єктивних позицій зазначену тематику аналізують О. Горбатюк, О. Лісовська та О. Нікілев (Горбатюк, 2012; Лісовська, 2010; Нікілев, 2012). Проте ці роботи зосереджуються у дещо звужених хронологічних межах, а низка аспектів і проблем проведення процесу сільської електрифікації і досі залишаються малодослідженими.

Мета цієї статті – проаналізувати характерні риси і особливості організації та здійснення в Україні сільської електрифікації протягом першого повоєнного двадцятиліття (1945-1965 рр.).

У 1941 р. сільська місцевість споживала всього близько 1% виробленої в Україні електроенергії, а внаслідок руйнувань під час війни цей показник взагалі наближався до нуля (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 774: 1).

Особливістю сільської електрифікації впродовж другої половини 1940-х років було поєднання її з процесом відбудови найважливіших виробничих та інфраструктурних об'єктів.

Ключовим документом, що дав початок і визначив характер заходів з електрифікації села у повоєнний період стала Постанова Раднаркому СРСР від 8 лютого 1945 р. «Про розвиток сільської електрифікації». Зауважимо, що вона з'явилася ще до завершення війни в умовах початкового етапу відбудови зруйнованої економіки. Вищезгаданий документ затверджував плани проектування, будівництва і вводу в експлуатацію нових малих гідро- та теплоелектростанцій. У дусі культивованого режимом «казенного ентузіазму» в постанові відразу вказувалися добровільні зустрічні підвищенні зобов'язання кількох областей щодо виготовлення електрообладнання, будівництва ГЕС та проведення електрифікації на місцях (Решения партии, 1968: 224-225).

У тексті вповноваженим відомствам і місцевим органам також давалися вказівки технічного характеру. Так, з метою здешевлення робіт приписувалося використовувати вже існуючі греблі та перепади на малих річках і каналах, поєднувати ГЕС з водяними млинами.

Було визначено, що електроенергією на селі першочергово повинні забезпечуватися ремонтні підприємства, процеси молотіння і зерноочистки, водяні насоси, тваринницькі ферми і побутові потреби сільського населення (Решения партии, 1968: 226).

Приділялася увага і фінансовим аспектам процесу. Встановлювалося, що електроустановки для колгоспів будуються силами і за рахунок коштів самих сільгоспартілей, відтак стають їхньою власністю. На проведення електрифікації було передбачено надання сільгоспкредиту. Проте відразу зазначалося, що розраховувати на допомогу можуть лише колгоспи, які «акуратно виконують свої зобов'язання перед державою» (Решения партии, 1968: 225-226). Перспектива втратити можливість отримання електроенергії повинна була ставати додатковим стимулом для виконання непосильних заготівельних планів. Цікаво, що електроустановки, які обслуговували сільські районні центри, радгоспи, машинно-тракторні станції і майстерні будувалися державним коштом.

Для організаційно-технічного керівництва будівництвом і експлуатацією електроустановок на базі колишньої Контори з електрифікації сільського господарства Наркомзему СРСР створювалося Головне управління з електрифікації сільського господарства («Головсільелектро») під керівництвом першого заступника наркома землеробства. «Головсільелектро» організовувало на місцях свої контори і трести, що тепер безпосередньо мали вести проектування, будівельно-монтажні та ремонтні роботи, експлуатацію електроустановок чи контроль і нагляд за нею.

Держплан СРСР, Наркомат зовнішньої торгівлі та РНК союзних республік мали врахувати виділення і забезпечити постачання значної кількості вітчизняного й імпортного електротехнічного обладнання та апаратури для потреб села: турбін, генераторів, електродвигунів, силових трансформаторів, кабелю, дроту тощо.

У тогочасних типових традиціях соціалістичного змагання окремим пунктом передбачалося моральне стимулювання для колективів підприємств і організацій, що забезпечували сільську електрифікацію. Цю роль мали відігравати перехідні червоні прапори, що вручалися передовикам (Решения партии, 1968: 228-229).

Як і будь яка складова державної політики в радянський час, електрифікація зазнавала потужного агітаційно-пропагандистського супроводу. Радянське

електрифікування сільської місцевості завжди подавалося як вкрай прогресивне явище, притаманне саме соціалістичному ладу. Через ЗМІ громадянам систематично навіювалася думка, що ідея провести електрику в село є певною похідною від комуністичного вчення (Король, 2023: 9-10).

В Україні структурою, що була покликана виконувати завдання із сільської електрифікації, визначені союзним “Головсільелектро”, став Республіканський будівельно-монтажний трест “Укрсільелектро”, створений на початку 1946 р. і формально підпорядкований Міністерству землеробства (згодом – сільського господарства) УРСР. На місцях роботи виконувалися організованими на регіональному рівні обласними та міжобласними конторами “Сільелектро” (ЦДАВОВУ, Ф. 4622. Оп. 1. Спр. 2: 1-3).

У 1949 р. трест було переформовано в Головне управління сільської електрифікації Мінсільгоспу УРСР (ЦДАВОВУ, Ф. 4622. Оп. 1. Спр. 54: 2-3). У такому статусі цей орган під оновленою скороченою назвою “Укрголовсільелектро” (з деякими реорганізаціями) проіснував до 1963 р. (ЦДАВОВУ, Ф. 4622. Оп. 1. Спр. 1146: 1-2).

Основними завданням тресту (згодом головного управління) були: будівництво та експлуатація сільських електростанцій, надання організаційно-технічної допомоги колгоспам щодо ефективного і безпечного використання їхнього електрогосподарства, впровадження електроенергії у виробничі процеси в аграрній галузі.

Процес сільської електрифікації передбачав будівництво на місцях електростанцій невеликої потужності, якої було б достатньо для забезпечення місцевого господарства (колгоспу, радгоспу, МТС), а за можливості ще й населення. Часто для ведення будівництва колгоспи об’єднували зусилля, а потім спільно на паях використовували споруджену так звану “міжколгоспну” електростанцію. Однак в такому випадку все одно йшлося про автономну, хоч і більшого розміру, електромережу.

Внаслідок відбудови старих та спорудження нових об’єктів у 1945 р. в Україні вже експлуатувалося майже 1,6 тис. сільських електростанцій загальною потужністю 33 тис. кВт. Водночас це складало лише трохи більше половини і без того скромних довоєнних показників (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 774: 1-2).

Протягом 1946 р. на додачу до існуючих було побудовано і введено в дію ще 280 малих гідро- і 396 теплових електростанцій. Проте ці показники були далекими від планів будівництва 689 ГЕС і 477 ТЕС. Особливо відчутним було відставання у нарощуванні сумарної потужності малих ГЕС, яка досягла менше 40% річного плану.

Найкращі показники на той момент продемонструвала Вінницька область, в якій за рік було збудовано 164 ГЕС сумарною потужністю 2,9 тис. кВт (72% плану) та 45 ТЕС (сумарна потужність майже 500 кВт або 327% плану) (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 465: 21).

Секрет тодішнього успіху Вінничини полягав у широкому запровадженні шефських стосунків. До участі робіт із сільської електрифікації було залучено 127 шефських промислових підприємств, які знайшли і передали підопічним господарствам 80 генераторів, змонтували 125 електростанцій, збудували 95 км ліній електропередач (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 774: 1-2).

Сільські енергетичні об’єкти відновлювалися чи будувалися з нуля господарським або підрядним способом. В першому випадку роботи велися зацікавленими господарствами власноруч, використовуючи наявні ресурси та кадри. У другому – спеціалізованими будівельними-монтажними організаціями на умовах договору підряду. Передовсім ідеться про “Укрсільелектро”, хоча відомі випадки залучення до підрядних робіт й інших структур. Наприклад, Синівську ГЕС на р. Грунь споруджував Сумський обласний трест сільського будівництва, формально спеціалізований на відновленні соціальної інфраструктури (ДАСО, Ф. Р-3788. Оп. 1. Спр. 4: 5зв.).

Господарський спосіб був доступніший, дозволяв здешевити будівництво, використовуючи майже чи взагалі безкоштовну працю колгоспників та місцевого населення (т. зв. “народне будівництво”) і матеріально-технічну та кадрову допомогу шефів. Проте якість таких робіт, часто виконана некомпетентними особами, не завжди була задовільною. Втім, “Укрсільелектро” все одно мало здійснити перевірку нового об’єкту і дати дозвіл на його експлуатацію. Типовою була ситуація, коли електростанція, збудована колгоспниками за допомогою шефів, потім не приймалася фахівцями обласних контор “Сільелектро” через невідповідність правилам облаштування електроустановок, порушення норм безпеки, відсутність проектно-технічної документації або й з інших (навіть суб’єктивних) мотивів.

З іншого боку, місцеві контори “Сільелектро”, що часто потерпали від нестачі кваліфікованих кадрів і якісних матеріалів та обладнання, теж періодично зазнавали скарг і нищівної критики за вкрай низьку якість виконаних робіт на усіх етапах будівництва. Так, у 1947 р. Сільгоспвідділом ЦК КП(б)У розглядалася скарга про затримку на півроку будівництва електростанції радгоспу ім. Сталіна Дворічанського району через недбале виконання технічного проекту Харківською обласною конторою “Сільелектро” (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 705: 267).

А роботи, халатно виконані в 1948 р. аналогічною Ровенською міжобласною конторою відразу в декількох селах на Волині, створювали вже реальну небезпеку для людей: відсутність контуру заземлення на електростанціях, використання неізольованого дроту в приміщеннях, застосування відкритих рубильників без запобіжного захисту тощо (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 873: 40).

Внаслідок помилок у технічних проектах на кількох малих ГЕС, збудованих у Полтавській та Станіславській областях, дещо пізніше відбулися аварії гідротехнічних споруд, через які станції вийшли з ладу, спричинивши збитків на сотні тисяч карбованців (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 1058: 50).

29 травня 1948 р. вийшла нова постанова Ради Міністрів СРСР, присвячена розвитку сільської електрифікації. Не зважаючи на збереження попередньої лінії і підходів до планового розвитку електрифікації на периферії, її зміст дещо відрізнявся від аналогічної вищезгаданої урядової постанови 1945 р. Зокрема, відмінності полягали в наступному:

- встановлювалися плани електрифікації зі значно вищими темпами розвитку як за кількістю об’єктів, так і за їхньою сумарною потужністю;

- чітко вказувалася заборона на будівництво нових колгоспних теплових електростанцій на рідкому паливі;

- офіційно визначено одним з можливих варіантів електрифікації використання енергії вітру (вітрових електростанцій);

- серед розширеного числа позицій, за якими передбачалося першочергове забезпечення електроенергією, зникло постачання струму для побутових потреб населення; тобто влада визначила пріоритети електрифікації, віддавши перевагу виключно виробничим операціям у колгоспах, радгоспах і МТС;

- приписувалося, що з усіх споживачів, яким пощастило отримувати електроенергію від колгоспних електростанцій, обов’язково стягується плата за тарифом, встановленим місцевою сільгоспартіллею;

- Міністерство трудових резервів мало терміново організувати спеціалізовану підготовку робітничих кадрів для сільської електрифікації (зокрема, в УРСР ця місія покладалася на Зінківське ремісниче училище № 7); контингент інженерно-технічних працівників цього спрямування формувався випускниками технічних вишів за розподілом по лінії Міністерства вищої освіти СРСР (Решення партії, 1968: 491-500).

За затвердженою Радою Міністрів СРСР у листопаді 1948 р. інструкцією про порядок кредитування Сільгоспбанком будівництва колгоспних (міжколгоспних) електростанцій передбачалася можливість отримати державну позику розміром до 75% суми, визначеної кошторисом відповідного проєкту. Решту 25% колгосп мав внести із власних коштів. Встановлювався термін сплати 10 років з початком погашення лише з третього року після отримання позики. Банк припиняв кредитування колгоспів у разі суттєвої невідповідності між витратами і кошторисом, а також якщо сільгоспартіль вчасно не вносила власні кошти на будівництво електростанції (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 708: 39-40).

Запроваджена постановою 1948 р. заборона на використання рідкого палива для сільських ТЕС була пов'язана з необхідністю економії нафтопродуктів для автотранспорту, а також з порівняно високою собівартістю електроенергії, виробленої генераторами на бензинових та дизельних двигунах. Саме тому ставку було зроблено на ГЕС та використання дешевих місцевих видів палива для ТЕС.

Передусім привертає увагу поширеність використання локомотивів – парових двигунів, що приводили в дію змонтовані з ними електрогенераторні установки. Ця технологія ще кінця XIX ст. і далі без змін впроваджувалася під час повоєнної сільської електрифікації. Місцевою альтернативою нафтопродуктам стали відходи деревини, торф, буре вугілля, переважно на використання яких і розраховувалися локомотиви.

Цікаво, що навіть в умовах невиконання графіків робіт з електрифікації у 1952 р. було централізовано заплановано заміну 146 вже діючих електростанцій, що споживали нафтопродукти, на твердопаливні. Для цього були спеціально виділені 106 новозбудованих локомотивів. Проте така перспектива зовсім не викликала ентузіазму на місцях, і протягом визначеного терміну відбулася заміна лише 6 одиниць (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 1058: 44).

Ще одним альтернативним видом ТЕС були газогенераторні установки. Вони використовували двигуни внутрішнього згоряння, переведені на споживання монооксиду вуглецю (чадного газу), отриманого шляхом неповного згоряння твердого палива. Наприклад, відомо про наміри у 1953 р. встановити такі енергетичні установки в Дзержинську і Володарську-Волинському – райцентрах Житомирської області. Проте вже на стадії проєктування замовників попереджали про ненадійність таких агрегатів, аргументуючи досвідом їх експлуатації на Вінниччині (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 1127: 52).

Малі ГЕС будувалися на більшості середніх і малих річок України. Часом навіть всерйоз розглядалася можливість спорудження ГЕС на ставках. Проте такий задум було відкинуто через технічні проблеми і практичну недоцільність (ЦДАГОУ, Ф. 1. Оп. 80. Спр. 873: 22-23).

Деякі господарства обирали використання вітрових електростанцій. Знаходимо інформацію про заплановане на 1949 р. розміщення кількох таких установок у Шалигінському районі на Сумщині (Білянський, 1948: 3). Станом на 1950 р. колгоспам один такий вітряк від контори “Сільелектро” коштував щонайменше 15 тис. крб., а разом із запасними акумуляторними банками і лопаттю – 18 тис. (Кравченко, 1950: 3). Ця сума майже співставна з тогочасною офіційною вартістю вантажної автомашини (ДАСО, Ф. Р-3790. Оп. 1. Спр. 9: 32).

Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років в Україні одна за одною ставали до ладу ГЕС Дніпровського каскаду і великі ТЕС, що визначало суттєве зростання виробництва електроенергії та створювало умови для забезпечення нею аграрної галузі шляхом побудови єдиної сітки електропостачання.

П'ятирічна програма завершення суцільної електрифікації сільської місцевості була затверджена Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 21 лютого 1961 р. Цим рішенням було заплановане підключення колгоспів і радгоспів передусім до державних енергосистем і мереж промислових електростанцій, а також до тяглових підстанцій шляхів сполучення вздовж залізничних ділянок, що електрифікувалися. В місцевостях, віддалених від зазначених енергомереж, мали будуватися районні чи міжрайонні гідро-, дизельні теплові, а в окремих випадках – паро- і газотурбінні електростанції. Йшлося про енергетичні об'єкти значно вищої потужності у порівнянні з автономними колгоспними електростанціями, які планувалося експлуатувати лише в малозаселених зонах, де спорудження ліній електропередач виглядало недоцільним. Проте в перспективі місцеві мережі повинні були поступово, по мірі технічних і економічних можливостей, об'єднуватися між собою і підключатися до єдиної державної енергосистеми.

Спорудження високовольтних ЛЕП (6-35 кВ), трансформаторних підстанцій, а де потрібно і районних (міжрайонних) електростанцій мало здійснюватися спеціалізованими організаціями за кошти державного бюджету. Ці капітальні вкладення передбачалося фінансувати з резервного фонду Ради Міністрів СРСР. Водночас низьковольтні мережі, як і локальні малі електростанції, колгоспи і надалі будуватимуть за власний рахунок.

Для здешевлення і зручності в будівництві та обслуговуванні енергомереж усі основні об'єкти і агрегати мали бути уніфіковані за розробленими типовими проектами.

Ставилося завдання забезпечити потреби в робітничих кадрах для сільської електрифікації шляхом їх фахової підготовки не лише у профтехосвітніх закладах, але й у сільських загальноосвітніх школах. Зрештою, це відповідало тогочасній установці на політехнізацію шкіл в рамках хрущовської освітньої реформи (КПСС в резолюціях, 1986: 44-49).

Якщо в попередні роки електрифікація кожного конкретного колгоспу чи населеного пункту в абсолютній більшості випадків відбувалася шляхом спорудження на місці власної електростанції, то з 1961 р. сільське, колгоспне чи районне керівництво змушене вирішувати питання по-іншому – організовувати будівництво трансформаторних підстанцій і ЛЕП для підключення до державної мережі. Наприклад, у квітні 1961 р. передбачене раніше виготовлення проектної документації для електрифікації колгоспів Барашівського району Житомирщини було відкинута з огляду на нові плани будівництва високовольтної лінії з Новоград-Волинського до Барашів. Тому електрифікація місцевих сіл мала відбутися на 3 роки пізніше і вже в рамках єдиної централізованої енергосистеми (ЦДАГОУ, Ф. 1, Оп. 80, Спр. 1290: 215).

Постанова про сільську електрифікацію 1961 р. визначала план не пізніше 1965 р. максимально скоротити витрати праці та різке збільшення її ефективності шляхом переведення на механізацію із застосуванням електроенергії більшості стаціонарних операцій: водопостачання, приготування і роздачу кормів на тваринницьких фермах, доїння корів, стрижку овець, очищення і сушіння зерна, а також інші види первинної обробки сільгосппродукції (КПСС в резолюціях, 1986: 44-49). Зокрема, це мало перетворити ферми на індустріалізовані об'єкти, своєрідні “фабрики” з виробництва продуктів тваринництва.

Насправді ж це завдання було провалено. Так, у середньому по країні механізація процесів у тваринництві до 1965 р. за різними операціями торкнулася лише від 4 до 27% поголів'я худоби (Русинов, 1990: 58).

Заявленого швидкого, революційного стрибка продуктивності не відбулося. Проте отримавши у 1960-х роках доступ до стабільного постачання дешевої електроенергії як сільськогосподарські підприємства, так і звичайні селяни-колгоспники почали

реалізувати можливість для подальшого поступового впровадження електричного обладнання та пристроїв як у виробництво, так і для побуту.

Отже, повоєнні радянські заходи щодо розвитку сільської електрифікації до початку 1960-х років створювали умови для її здійснення в автономному (у технічному відношенні) форматі, а з 1961 р. – шляхом об'єднання в єдину державну енергомережу. Владою передбачалося застосування електрики передусім у виробничих процесах, роблячи ставку на використання відновлювальних джерел енергії та/або місцевих дешевих видів палива. Електрифікація коштувала чималих коштів, відбувалася нерівномірно і залежала від низки місцевих умов (наявність поруч річок, родовищ палива, індустриальних об'єктів, транспортного сполучення тощо). Цей процес в умовах адміністративно-командної системи санкціонувався і спрямовувався централізовано, директивним шляхом на вищому державному рівні. Проте ефективність його залишалася доволі низької.

Література:

- Білянський, 1948 – *Білянський С.* На берегах Клевеня і Есмані // *Більшовицька зброя.* 1948. 10 квітня. № 72 (1978). С. 3.
- Горбатюк, 2012 – *Горбатюк О.С.* Стан електрифікації сільського господарства України у роки повоєнної відбудови (кінець 40-х – початок 50-х років ХХ ст.) // *Історичний архів. Наукові студії.* 2012. Вип. 8. С. 24-27.
- ДАСО – Державний архів Сумської області.
- Дягієва, 1955 – *Дягієва Е.С.* Борьба Коммунистической партии Украины за восстановление и дальнейший подъем колхозного производства в годы четвертой пятилетки (1946-1950 гг.). Харьков, 1955. 290 с.
- Кватира, 1981 – *Кватира М.М.* Провідна роль робітничого класу у здійсненні електрифікації сільського господарства УРСР // *Український історичний журнал.* 1981. № 9. С. 53-60.
- Король, 2023 – *Король В.М.* “Електрика змінить обличчя села” (висвітлення процесу сільської електрифікації місцевою пресою Сумщини у 1945-1955 рр.) // *Сумська старовина.* 2023. № LXII. С. 5-13. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.1>
- КПСС в резолюціях, 1986 – КПСС в резолюціях і рішеннях съездів, конференцій і пленумів ЦК (1898-1986). Т. 10. 1961-1965. 9-е изд., доп. и испр. Москва: Политиздат, 1986. 494 с.
- Кравченко, 1950 – *Кравченко В.* А вітродвигун не працює... // *Більшовицька зброя.* 1950. 12 травня. № 94 (2516). С. 3.
- Лісовська, 2010 – *Лісовська О.В.* Матеріально-технічне забезпечення електрифікації сільського господарства в Українській РСР (друга половина 60-х рр. ХХ ст.) // *Український селянин.* 2010. № 12. С. 269-271.
- Некрасова, 1974 – *Некрасова И.М.* Развитие электрификации СССР: 40–60-е гг. Москва: Наука, 1974. 248 с.
- Нікілев, 2012 – *Нікілев О.Ф.* Житлово-комунальний стан українського села: реалії повсякденності 1950-х – середини 1960-х рр. // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія.* 2012. Вип. 20. С. 58-65.
- Решения партии, 1968 – Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917-1967 гг.: сб. док. за 50 лет : в 5 т. Т. 3. 1943-1952 гг. Москва: Политиздат, 1968. 751 с.
- Русинов, 1990 – *Русинов И.В.* “Неперспективная” деревня: от домьслов к истине // *Вопросы истории КПСС.* 1990. № 8. С. 50-63.
- ЦДАВОВУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.
- ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки.

References:

- Bilianskyi, 1948 – *Bilianskyi S.* Na berehakh Klevenia i Esmani [On the banks of Kleven and Esman] // *Bilshovytska zbroia.* 1948. 10 kvitnia. № 72 (1978). S. 3. [in Ukrainian].
- Horbatiuk, 2012 – *Horbatiuk O.S.* Stan elektryfikatsii silskoho hospodarstva Ukrainy u roky povoiennoi vidbudovy (kinets 40-kh – pochatok 50-kh rokiv XX st.) [The state of agriculture electrification in Ukraine during the years of post-war reconstruction (late 40s - early 50s of the 20th century)] // *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii.* 2012. Vyp. 8. S. 24-27. [in Ukrainian].
- DASO – Derzhavnyj arhiv Sums'koi oblasti [State Archive of Sumy Region]. [in Ukrainian].
- Dyagieva, 1955 – *Dyagieva E.S.* Bor'ba Kommunisticheskoy partii Ukrainy za vosstanovlenie i dal'neyshiy pod'em kolkhoznoho proizvodstva v gody chetvertoy pyatiletki (1946-1950 gg.) [The struggle of the Communist

Party of Ukraine for the restoration and further rise of collective farm production during the Fourth Five-Year Plan (1946-1950)]. Khar'kov, 1955. 290 s. [in Russian].

Kvatyra, 1981 – *Kvatyra M.M.* Providna rol robitnychoho klasu u zdiisnenni elektryfikatsii silskoho hospodarstva URSR [The leading role of the working class in the implementation of the agriculture electrification in the Ukrainian SSR] // *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1981. № 9. S. 53-60. [in Ukrainian].

Korol, 2023 – *Korol V.M.* “Elektryka zminyt oblychchia sela” (vysvitlennia protsesu silskoi elektryfikatsii mistsevoiu presoiu Sumshchyny u 1945-1955 rr.) [“Electricity Will Change the Village Face” (The Coverage of the Rural Electrification Process by the Local Press of Sumy Region during 1945-1955)] // *Sumska starovyna*. 2023. № LXII. S. 5-13. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2023.62.1> [in Ukrainian].

KPSS v rezolyutsiyakh, 1986 – KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh s'ezdov, konferentsiy i plenumov TsK (1898-1986) [CPSU in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee (1898-1986)]. T. 10. 1961-1965. 9-e izd., dop. i ispr. Moskva: Politizdat, 1986. 494 s. [in Russian].

Kravchenko, 1950 – *Kravchenko V.* A vitrodvuhun ne pratsiuie... [And the wind engine does not work...] // *Bilshovytska zbroia*. 1950. 12 travnia. № 94 (2516). S. 3. [in Ukrainian].

Lisovska, 2010 – *Lisovska O.V.* Materialno-tekhnichne zabezpechennia elektryfikatsii silskoho hospodarstva v Ukrainiskii RSR (druga polovyna 60-kh rr. XX st.) [Material and technical support for the agriculture electrification in the Ukrainian SSR (second half of the 60s of the XX cent.)] // *Ukrainskyi selianyn*. 2010. № 12. S. 269-271. [in Ukrainian].

Nekrasova, 1974 – *Nekrasova I.M.* Razvitie elektrifikatsii SSSR: 40–60-e gg. [Electrification development of the USSR: 40–60s] Moskva: Nauka, 1974. 248 s. [in Russian].

Nikiliev, 2012 – *Nikiliev O.F.* Zhytlovo-komunalnyi stan ukraïnskoho sela: realii povsiakdennosti 1950-kh – seredyny 1960-kh rr. [Housing and communal conditions of the Ukrainian village: realities of everyday life in the 1950s – mid-1960s.] // *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*. Seria: Istorii ta arkheolohiia. 2012. Vyp. 20. S. 58-65. [in Ukrainian].

Resheniya partii, 1968 – Resheniya partii i pravitel'stva po khozayaystvennym voprosam. 1917-1967 gg. [Decisions of the party and the government on economic issues. 1917-1967]: sb. dok. za 50 let: v 5 t. T. 3. 1943-1952 gg. Moskva: Politizdat, 1968. 751 s. [in Russian].

Rusinov, 1990 – *Rusinov I.V.* “Neperspektivnaya” derevnya: ot domyslov k istine [An “unpromising” village: here is a conjecture to the truth] // *Voprosy istorii KPSS*. 1990. № 8. S. 50-63. [in Russian].

TsDAVOVU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchychk orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine]. [in Ukrainian].

TsDAHOU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan ta ukrainiky [Central State Archives of Public Associations and Ukrainians]. [in Ukrainian].

Отримано 15.10.2023

Отримано в доопрацьованому вигляді 30.10.2023

Прийнято до друку 05.11.2023

Submitted 15.10.2023

Received in revised form 30.10.2023

Accepted for publication 05.11.2023